

Ільков В.В.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 342.95

СУТНІСТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЖЕРЕЛ ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Розглянуто актуальні питання джерел права в адміністративному судочинстві. Проаналізовано наукові підходи до розуміння джерел права, що склалися в юридичній науці. Наведено авторське визначення поняття джерела права в адміністративному судочинстві та розкрито його зміст.

Ключові слова: право, адміністративне право, джерела права, норма права, адміністративне судочинство.

Постановка проблеми. Сьогодні в юридичній науці склався неоднозначне розуміння та наукові підходи щодо сутності джерел права, їх значення у правовій системі, властивостей та системи. Не можна не звернути увагу, що в юридичній науці досліджуване нами явище не є новим, джерелам права було присвячено чимало наукових праць фахівців різних галузей права у різні періоди розвитку держави. Поряд з цим у сучасних умовах державотворення, адаптації правової системи України до правової системи (систем) країн ЄС потребує покращення правове регулювання, що неможливо без перегляду розуміння значення та сутності джерел права.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Щодо України, то слід зазначити, що поняттю «джерела права» приділяється значна увага з боку вчених різних галузей правової гносеології, зокрема В.Д. Бабкіна, С.Д. Гусарева, В.С. Журавського, О.В. Зайчука, А.П. Зайця, Л.А. Луць, О.Г. Мурашина, П.О. Недбайла, Ю.М. Оборотова, Н.М. Оніщенко, М.П. Орзіха, О.В. Петришина, Л.В. Петрової, П.М. Рабіновича, В.М. Селіванова, В.Ф. Сіренка, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюка, С.Г. Стеценка, Р.Б. Тополевського, В.М. Шаповала, Ю.С. Шемшученка, О.І. Ющика, які торкалися різних аспектів досліджуваної проблеми.

До сучасних дослідників джерел адміністративного права України можна віднести В.Б. Авер'янова, В.М. Бевзенка, Д.М. Бахраха, Ю. П. Битяка, О.В. Константія, Л.В. Ковалю, О.В. Кузьменко, В.К. Колпакова, Т.О. Коломоєць, Р.С. Мельника, С.Г. Стеценка, Ю.О. Тихомирова та ін.

Джерела права в адміністративному судочинстві здебільшого фрагментарно вивчалися у межах проблематики джерел адміністративного-процесуального права. Такі вчені, як Е.Ф. Демський, В.М. Бевзенко, О.В. Кузьменко, А.Т. Комзюк, Р.С. Мельник, Т.П. Мінка, О.М. Пасенюк, О.П. Рябченко, М.М. Тищенко та ін., на сторінках підручників та посібників висвітлюють загальні питання стосовно поняття та системи джерел адміністративного процесуального права, але здебільшого визначають джерела адміністративного процесуального права через адміністративно-процесуальні норми.

Мета. У зв'язку з означеним науковий інтерес становить генеза становлення та розвитку підходів до розуміння змісту джерел права в адміністративному судочинстві, аналіз сучасних підходів та стану дослідження даної проблематики, що, в свою чергу, сприятиме вирішенню наукової проблеми щодо сутності джерел права в адміністративному судочинстві, пошуку чіткої і повної характеристики досліджуваного явища. Тому метою статті є з'ясування сутності джерел права в адміністративному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. В цілому в науковій літературі зустрічаються різні підходи до розуміння джерел права, зокрема:

- 1) як форми виразу права у його формальному розумінні [1, с. 226];
- 2) як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених законодавчих, конституційних, підзаконних та локальних нормативно-правових актів, що є зовнішньою волею народу і політики держави [2, с. 318];
- 3) як те, чим керується практика у вирішенні юридичних справ або як способи закріплення та існування норм права [3, с. 15];
- 4) як сукупність усіх форм юридичного закріплення та організаційного забезпечення інформації про загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми у сукупності їх взаємозв'язків (генетичних, структурних і функціональних), через які об'єктивуються нормативні приписи галузі права, нормативні складові національної або регіональної правової системи чи міжнародного правопорядку [4, с. 94; 5, с. 119];
- 5) як зовнішня форма існування норм права у вигляді письмового документа (правового припису), виданого в межах повноважень суб'єктів правотворчості згідно зі спеціальною процедурою, що має юридичну силу й обов'язковість до виконання, відображає волю суб'єктів правотворчості та спрямовується на врегулювання спеціальних відносин [6].

Як виражені зовні у певних формах ідейні та матеріальні витoki права, які відображають його цінність у конкретних історичних умовах, визначає джерела права В.О. Качур. Це визначення відображає чотири рівні розуміння поняття «джерела права»: 1) матеріальний (об'єктивний); 2) ідеологічний (суб'єктивний); 3) формальний (зовнішні форми права) та 4) історичний (пам'ятки права), виокремлення яких дозволяє виділити у системі джерел права матеріальні джерела права, ідеологічні джерела права [7, с. 36-37].

З огляду на предмет нашого дослідження, а також на те, що галузь адміністративного права, будучи частиною системи всього вітчизняного права, наділена його ознаками, вважаємо, що існують підстави для твердження, що

джерела права в адміністративному судочинстві мають аналогічну правову природу, як і джерела права та джерела адміністративного права в цілому. Із цих позицій необхідно й визначати види і поняття джерел права в адміністративному судочинстві.

Так, В.Б. Аверьянов під джерелами адміністративного права розуміє зовнішні форми встановлення і вираження адміністративно-правових норм – акти правотворчості державних органів та організацій, органів місцевого самоврядування, прийняття і межах їхньої встановленої законодавством компетенції, а також міжнародні угоди (договори) і міжнародні правові акти, ратифіковані Україною [8]. Такої ж думки стосовно джерел адміністративного права дотримується й С.Г. Стеценко, який вважає, що коло джерел адміністративного права обмежується актами законодавства.

У свою чергу, Ю.П. Битяк вважає, що джерелами права в адміністративному праві є прийняті уповноваженими органами акти правотворчості, які цілком складаються з адміністративно-правових норм чи містять хоча б одну з таких норм [9]. До джерел адміністративного права Ю.П. Битяк відносить Конституцію України; міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України; акти, що мають силу закону (закони, кодекси, декрети уряду); постанови Верховної Ради України; укази та розпорядження Президента України; постанови Кабінету Міністрів України; накази керівників центральних органів виконавчої влади, розпорядження голів місцевих державних адміністрацій; рішення органів місцевого самоврядування, а також рішення Конституційного Суду України. На відміну від попередніх вчених, Ю.П. Битяк до джерел адміністративного права відносить вже й судові рішення, а саме рішення Конституційного Суду України.

Як форму вираження норм адміністративного права розглядають джерела права В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Т.О. Коломоєць [10; 11] та А.В. Константий [12]. Однак В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Т.О. Коломоєць вже до переліку джерел адміністративного права, крім законодавчих актів (законів, кодексів, положень, статутів тощо), відносять й акти судових органів, хоча що саме розуміється під актами судових органів в їх працях не зазначається.

Отже, з врахуванням наведених думок науковців щодо джерел адміністративного права можна зазначити, що під ними здебільшого розуміють конкретні форми зовнішнього виразу норм адміністративного права, через які відбувається владно-регулюючий вплив на адміністративно-правові відносини. Такий загальновизнаний науковий підхід не є винятком для джерел права в адміністративному судочинстві з точки зору юридичного позитивізму, адже у вітчизняній правовій доктрині джерелом права офіційно визнається нормативний акт. Отже, праці теоретиків адміністративного права суттєво впливають на сучасне розуміння джерел права в адміністративному судочинстві.

У процесуальній науці вчені різних галузей юридичного процесу розглядають джерела процесуального права у формально-юридичному розумінні як «норму процесуального (цивільного, господарського тощо) права, вира-

жену в різних правових формах» або «як форми вираження процесуальних (цивільних, кримінальних, господарських тощо) норм, які в сукупності утворюють відповідне процесуальне право»; або «як форму вираження процесуальних норм, що мають загальнообов'язковий характер», або «систему його зовнішніх форм, в яких містяться відповідні процесуальні норми»; або «як форми об'єктивізації системи процесуальних норм». Вважаємо, що саме останні визначення дозволяють включати до кола джерел процесуального права різноманітні форми прояву права.

Стосовно визначення джерел права в адміністративному судочинстві, то це поняття має багатоаспектний характер та велику кількість спільних ознак з загальнотеоретичним визначенням поняття «джерело права». Але у зв'язку із своїм функціональним призначенням джерела права в адміністративному судочинстві виступають способами закріплення процесуальних норм і залежать від особливостей правовідносин, які регулюються даними джерелами права, тобто від об'єкта правового регулювання. Тому, досліджуючи проблеми формування понятійного апарату, що стосується такої категорії, як джерела права в адміністративному судочинстві, їх системи та видів, слід, на нашу думку, зупинити увагу на особливостях цих джерел.

До особливостей джерел права в адміністративному судочинстві можна віднести те, що вони містять процедурну природу здійснення адміністративного судочинства, тобто дії суб'єктів адміністративного судочинства, спосіб, порядок та термін їх здійснення, форму закріплення результатів їх діяльності.

До джерел права в адміністративному судочинстві необхідно відносити лише ті джерела, які містять як правові, так й адміністративно-процесуальні норми. Крім того, джерела права в адміністративному судочинстві містять і правові норми, які є результатом судової правотворчості, внаслідок чого нижчестоящі суди повинні посилатися на них у своїх рішеннях.

Джерела права в адміністративному судочинстві містять адміністративно-процесуальні норми, які вказують, яким чином можливо реалізувати норми матеріального адміністративного права, тобто є основою правозастосовної діяльності. «Їх основною властивістю є реалізація норм матеріального права, а саме юридичний процес, що є способом реалізації норм матеріального права» [13, с. 369]. Правозастосовна діяльність адміністративних судів, власне, й обумовлює значення та систему джерел права в адміністративному судочинстві, які спрямовані на реалізацію адміністративних процесуальних відносин, які складаються під час здійснення адміністративного судочинства.

Джерела права в адміністративному судочинстві мають загальнообов'язковий та загальновідомий характер. Вони містять правила, які встановлюють процедуру розгляду та вирішення адміністративних справ адміністративними судами, стадії розгляду цих справ, процесуальні строки, процесуальні права й обов'язки суб'єктів адміністративно-процесуальних відносин, форми і способи оскарження судових рішень тощо. Загальнообов'язковість, як властивість джерел права в адміністративному судочинстві, полягає у тому, що вони є обов'язковими для застосування усіма судовими

інстанціями.

Основною формою джерел права в адміністративному судочинстві є зовнішня форма вираження правових норм у письмовому документі, який виданий уповноваженим суб'єктом відповідно до спеціальної процедури, що має юридичну силу та обов'язковість на території України і який спрямований на врегулювання адміністративно-процесуальних відносин.

Слід підтримати А.С. Мельника, який вважає, що форми виразу джерел процесуального права цим не обмежуються і можуть міститися у додаткових джерелах, до яких автор відносить правові звичаї та судові справи, пам'ятки історії, літератури, що існували раніше та відображаються в чинних нормах права, правотворчу діяльність судових органів, що спрямовані на вдосконалення основних джерел права. До додаткових джерел права необхідно віднести: правовий звичай; судовий прецедент (постанови Пленуму Верховного суду України); юридичну доктрину, принципи права; релігійно-правовий текст. Вибу джерел процесуального права, який би регулював всі сторони суспільних відносин, не існує, тому при застосуванні кожного джерела та визначенні його ефективності необхідно виходити з того, чи спроможне воно за конкретних історичних умов сприяти прогресивному розвитку правової системи й суспільства загалом, забезпеченню прав та свобод людини і громадянина [13, с. 373].

Джерела права в адміністративному судочинстві є формою об'єктивізації системи процесуальних норм, які врегульовують сферу правових відносин, пов'язаних із здійсненням адміністративного судочинства.

Висновок. Отже, з урахуванням наведеного, можемо визначити джерела права в адміністративному судочинстві як зовнішній спосіб вираження права, в якому закріплено процесуальні правила поведінки суб'єктів адміністративного судочинства, що мають загальнообов'язковий характер, формальну визначеність, направлені на реалізацію норм матеріального права та регулювання адміністративно-процесуальних відносин, пов'язаних із адміністративним судочинством. Особливості джерел процесуального права визначаються специфікою процесуальних норм, що входять до їх складу та які визначають задачі, цілі, принципи адміністративного процесу.

Бібліографічні посилання

1. Керимов Д.А. Философские проблемы права / Д.А. Керимов. – М.: Мысль, 1972. – 472 с.
2. Погорілко В. Джерела конституційного права України: поняття, види і система / В. Погорілко, В. Федоренко // Право України. – 2002. – № 3. – С. 8-16.
3. Теория государства и права : учебник / под ред. А.Г. Хабибуллина, В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИД «ФОРУМ» : ИНФРА-М, 2009. – 624 с.
4. Тополевський Р.Б. Системні зв'язки юридичних джерел права : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Руслан Богданович Тополевський. – Х., 2004. – 204 с.
5. Тимошенко М.О. Джерела кримінального процесуального права України у контексті системного підходу до їх розуміння // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Том 3. – С. 119-122.

6. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія / Н.М. Пархоменко. – К. : Юридична думка, 2008. – 336 с.
7. Качур В.О. До розуміння та визначення поняття «джерело права» // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 6-1. – Том 1. – С. 36-39.
8. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. у 2-х т. / В.Б. Авер'янов (голова редколег.]. – К.: Юридична Думка, 2004. – Т. 1: Загальна частина. – 584 с.
9. Адміністративне право України: підручник / Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, О.В. Дяченко та ін. ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
10. Адміністративне право України. Загальна частина: курс лекцій / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, О.В. Горбач та ін. / за ред. В.В. Коваленка. – К., 2011. – 395 с.
11. Колпаков В.К. Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України» / В.К. Колпаков, Т.О. Коломоець. – К.: Ін Юре, 2014. – 240 с.
12. Константи́й О.В. Джерела адміністративного права України: моногр. – К.: Українське агентство інформації та друку "Рада", 2005. – 120 с.
13. Мельник А.С. Поняття та особливості джерел процесуального права. Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 51. – С. 364-374.

Ильков В. В. Сушностная характеристика источников права в административном судопроизводстве. Рассмотрены актуальные вопросы источников права в административном судопроизводстве. В статье автором анализируются научные подходы к пониманию источников права, которые сложились в юридическую науку. Приводится авторское определение понятия источника права в административном судопроизводстве и раскрывается его содержание.

Ключевые слова: право, административное право, источники права, норма права, административное судопроизводство.

Ilkov V. V. Essential characteristic of sources of law in administrative procedure. The article deals with the pressing questions of sources of right in the administrative rule-making. In the article an author is analyse the scientific going near understanding of sources of right, that was folded in legal science. Authorial determination of concept of source of right is driven to the administrative rule-making and his maintenance opens up.

Keywords: law, administrative law, sources of right, norm right, administrative rule-making.

Надійшла до редакції 08.02.2017